

De Nota Belvedere

HENK BAAS*

In het najaar van 1999 hebben drie ministeries gezamenlijk de Nota Belvedere uitgebracht. Dit mag gerust opmerkelijk worden genoemd. Niet eerder hebben de drie cultuurhistorische disciplines - de archeologie, de historische geografie en de historische bouwkunst - gezamenlijk een rijksnota toebedeeld gekregen. Hoewel deze interne integratie perspectieven biedt voor de toekomst, zal de externe integratie, namelijk die met de ruimtelijke ordening, waarschijnlijk meer inspanningen vergen.

Traditioneel staan cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting veelal tegenover elkaar. Cultuurhistorie was en is vooral gericht op het beschermen van het verleden, terwijl ruimtelijke ordening gericht is op het ontwerpen voor de toekomst. De hoofddoelstelling van de Nota Belvedere is om cultuurhistorie en ruimtelijke ordening aan elkaar te koppelen en van elkaars kunde gebruik te maken door middel van een ontwikkelingsgerichte benadering. Daarbij vormt de ruimtelijke dynamiek die Nederland eigen is het uitgangspunt en wordt gezien hoe cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting elkaar kunnen versterken. Het credo hierbij is 'behoud door ontwikkeling': door nieuwe gebruiksmogelijkheden te zoeken, worden oude landschappen en bouwwerken bewaard. Evenzeer gaat het om 'ontwikkeling door behoud': door zuinig te zijn op ons cultureel erfgoed investeren we in ontwikkeling en versterking van identiteit, kennis, woongenot, vestigingsklimaat en toeristisch potentieel. Terecht wordt gesteld dat deze invalshoek een verandering in werkwijze en attitude vereist, zeker van de cultuurhistorici zelf.

EIGENHEID

Vanuit de cultuurhistorische disciplines worden verschillende argumenten aangedragen waarom het belangrijk is om bij de inrichting van ons land rekening te houden met eventueel aanwezige cultuurhistorische waarden. In de eerste plaats wordt gewezen op het motief 'identiteit en zingeving'. Cultuurhistorische elementen geven aan bewoners van stad, streek of dorp een gevoel van eigenheid. De persoonlijke betekenis die mensen geven aan hun omgeving zou essentieel zijn voor de identiteit van

die omgeving. Processen als schaalvergroting, Europese eenwording en mondialisering werken een hang naar eigenheid en verscheidenheid in de hand. Een ander argument is dat de cultuurhistorie een informatiebron is voor geschiedenisonderwijs en voorlichting. Het verhaal over de wijze waarop onze voorouders

De Stelling van Amsterdam (Bron: Steven Kromhout).

hun leefomgeving hebben ingericht, is nog af te lezen in ons landschap. Daarbij vormt het een inspiratiebron voor ontwerpers van steden, landschappen en gebouwen. Ook esthetische overwegingen zijn, hoewel redelijk subjectief, een motief om het cultuurhistorisch erfgoed te bewaren. Verder zijn er nog ecologische (het

historisch landschap als drager van de biodiversiteit) en economische motieven om het verleden te behouden. Cultuurhistorisch toerisme is in opkomst, vooral rond kastelen, buitenplaatsen, binnensteden en dergelijke. Ook landschappen met historische diepgang zijn in trek, hoewel ze het waarschijnlijk nooit zullen winnen van toeristische toppers als zee, bos en duin.

De drie cultuurhistorische disciplines hebben ieder vanuit hun eigen sector op de zogenaamde basiskaarten aangegeven welke gebieden prioriteit behoeven. De basiskaart archeologie is door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek vervaardigd. De kaart bevat ongeveer honderd gebieden van hoge archeologische waarde. De basiskaart met daarop de historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden is samengesteld uit gegevens van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Opgenomen zijn de stads- en dorpsgezichten en de belangrijkste historische landgoederen en buitenplaatsen. De ba-

siskaart voor de historische geografie is gebaseerd op het resultaat van het zogenaamde 'project 33' uit het Natuurbeleidsplan. Hierbij gaat het in totaal om zeventig gebieden met 'bovenregionale betekenis'.

De Nota presenteert ook de Cultuurhistorische Waardenkaart van Nederland, de zogenaamde

Tabel 1 Gewenst beleid in de verschillende gebieden

	Lage ruimtelijke dynamiek	Hoge ruimtelijke dynamiek
Gebieden met sectorale cultuurhistorische waarden	Hier is een generiek ruimtelijk beleid de inzet, met als doelen: het herkenbaar houden van de historisch gegroeide situatie en het instandhouden van cultuurhistorisch waardevolle elementen.	Hier zijn ruimteclaims en economische en sociale factoren dominant. Dit vergt lokatiekeuzes en visie op de toekomstige inrichting.
Belvedere-gebieden	Hier is instandhouding en versterking van de cultuurhistorische kwaliteit maatgevend. In de planvorming dienen de fysieke dragers als toetsingskader te worden vastgelegd en die maatregelen voor herstel en behoud te worden opgenomen.	Hier is de spanning tussen behoud en ontwikkeling het hoogst. Er moet gezocht worden naar specifieke en unieke oplossingen (ontwerp-opgave).

Belvederekaart. Hiertoe zijn de diverse basiskaarten 'gestapeld' en is van de vooronderstelling uitgegaan dat in overlappende gebieden sprake is van cultuurhistorische meerwaarde door accumulatie van elementen, patronen en structuren van hoge waarde. Daarbij is als uitgangspunt gehanteerd dat op de stapelkaart gebieden worden aangegeven die op tenminste twee van de drie basiskaarten vermeld staan. De Belvederekaart bestaat aldus uit gebieden met een hoge gecombineerde cultuurhistorische waarde. Dit betekent dat een gebied zowel vanuit archeologisch, historisch-geografisch en historisch (steden)bouwkundig oogpunt hoog scoort. Ook de gebieden die op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO staan, zijn aangemerkt als Belvedere-gebied. Dit zijn gebieden die voor de hele mensheid van universele waarde zijn. In Nederland zijn dit Schokland en omgeving, de Stelling van Amsterdam en de molens van Kinderdijk. Genomineerd en alvast meegenomen zijn de Beemster, de Gouw-Groetpolder, de Westelijke Waddenzee, Middag-Humsterland, de Noord-oostpolder, Swifterband, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, het rivierduingebied van de Alblasserwaard en de binnenstad van Amsterdam. Naast de 76 Belvedere gebieden zijn ook 105 steden op de kaart gezet.

STRATEGIE

Cultuurhistorische waarden zijn overal in het geding. Om deze waarden in het ruimtelijk beleid overeind te kunnen houden, zou er volgens de Nota een algemeen ruimtelijk beleid moeten worden gevoerd. Het doel van een dergelijk beleid is om de cultuurhistorische identiteit in zowel stedelijke als landelijke gebieden te erkennen en herkenbaar te houden en dit vervolgens als uitgangspunt te hanteren voor verdere ontwikkelingen. Om dit te bereiken draagt de Nota een aantal oplossingen aan. Deze hebben hoofdzakelijk betrekking op het vroegtijdig en volwaardig betrekken van cultuurhistorische kwaliteiten bij ruimtelijke planvorming, inrichting en beheer, bij planologische procedures en bij planvormingsprocessen. Een belangrijke voorwaarde is verder dat het bestaande instrumentarium beter wordt gebruikt. Voor de Belvederegebieden zijn aparte

beleidsvoorstellen geformuleerd: het specifiek ruimtelijk beleid. Doel van dit beleid is om de cultuurhistorische identiteit en de daarvoor bepalende kwaliteiten te versterken en te benutten. Een belangrijk middel om dit doel te bereiken is het voeren van een actief cultuurhistorisch ruimtelijk beleid door Rijk, provincies en gemeenten. Vooral de provincies krijgen een belangrijke rol in de beleidsuitvoering.

De uiteindelijke strategie die gevolgd dient te worden verschilt per gebied, waarbij men onderscheid maakt tussen gebieden met een hoge en lage ruimtelijke dynamiek en tussen gebieden met sectorale cultuurhistorische waarden en Belvedere-gebieden, (tabel 1).

De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de leefomgeving ligt volgens de makers van de Nota hoofdzakelijk bij de gemeenten en waterschappen. De provincies kunnen het gebiedsgericht beleid sturen, bijvoorbeeld met behulp van hun streekplan. Het Rijk ziet voor zichzelf een faciliterende rol weggelegd. Verder wordt grote betekenis toegevoegd aan het 'particulier initiatief'. Particulieren kunnen een belangrijke kennisbron zijn en invloed uitoefenen op bestemmingsplannen.

Een zeer belangrijk aspect is de kennisontwikkeling en samenwerking. Archeologen, historisch-geografen en historisch-bouwkundigen zullen niet alleen onderling meer moeten samenwerken, maar ook moeten zij de dialoog aangaan met stedenbouwers, planologen en ontwerpers (en omgekeerd natuurlijk). Hiervoor is het nodig dat ze 'elkaars taal' gaan begrijpen. Een probleem hierbij is de onevenwichtigheid van de cultuurhistorische sector zelf. Het ontbreken van een nationaal kennisinstituut op het gebied van de cultuurhistorie wreekt zich hier. Voor de archeologie en de historische bouwkunde ziet men een belangrijke rol weggelegd voor de twee rijksdiensten: de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Voor de historische geografie ontbreekt echter een rijksdienst. In de Nota wordt de verantwoordelijkheid hiervoor bij het Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer en het Staring Centrum (het huidige Alterra) gelegd, maar dit lijkt een noodoplossing. Verder wordt belangrijke waarde gehecht aan de toegankelijkheid van kennis,

de deskundigheidsbevordering, onderzoek naar ruimtelijke trends en het aangaan van maatschappelijke allianties.

Om het een en ander te bevorderen is er in ieder geval voor de komende jaren een financieel kader vastgesteld. Vooralsnog is een bedrag van 168 miljoen aan rijksmiddelen beschikbaar voor thematische projecten, gebiedsgerichte aanpak, regionale projecten, lokale initiatieven en ontwikkeling van kennis inzake het ontwikkelingsgericht omgaan met het cultuurhistorisch erfgoed. Verder hoopt men dit bedrag te kunnen verhogen door 'slim' gebruik te maken van het bestaande financiële instrumentarium.

De Nota Belvedere probeert vooral een inspiratiebron te zijn voor planologen, ruimtelijke ordenaars, stedenbouwers, landschapsarchitecten, bestuurders en beleidsmakers. Er is een aantal voorbeeldprojecten in de Nota opgenomen waarin getoond wordt dat de cultuurhistorische waarden die aanwezig zijn in zowel stedelijke als plattelandsgebieden niet per se een belemmering hoeven te zijn voor nieuwe ontwikkelingen. Om het de vele partijen die op de een of andere manier betrokken (zouden moeten) zijn bij het onderwerp makkelijk te maken, hebben de opstellers alvast een actielijst opgenomen. Mochten al deze actiepunten daadwerkelijk worden uitgevoerd, dan kunnen we inderdaad spreken van een integratie van

De Nota Belvedere

de cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening. Maar zover is het echter nog niet. Als eerste is minister Pronk aan zet. Er wordt veel verwacht van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, die naar verwachting nog dit jaar zijn beslag zal krijgen. Het is bekend dat de cultuurhistorie, naast actuele thema's als veranderend waterbeheer en vernieuwing van het verstedelijkingspatroon, behoorlijk veel aandacht zal krijgen. Hiermee begint het eindelijk ergens op te lijken.

Literatuurselectie

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen, Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij en Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1999) Belvedere, Beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Den Haag: VNG Uitgeverij.

* Henk Baas is historisch-geograaf en werkzaam bij Land- schapsbeheer Nederland.